

УДК 658.153:338.124.4](477.52)

І. М. БОЯРКО,
Л. Л. ГРИЦЕНКО

ВПЛИВ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ НА ЗАБЕЗПЕЧЕНІСТЬ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ ОБОРОТНИМИ АКТИВАМИ

Постановка проблеми. Світова фінансова криза призвела до збільшення кількості фінансово неспроможних підприємств, що пояснюється, по-перше, об'єктивною макроекономічною нестабільністю, а по-друге, рядом суб'єктивних чинників, найбільш вагомим серед яких є низький рівень фінансового менеджменту, що виявляється у нездатності здійснювати ефективно антикризове управління.

Фінансові труднощі на підприємствах, як правило, обумовлені синергічним поєднанням негативних наслідків світової фінансової кризи, певних дисбалансів у розвитку всіх видів діяльності підприємств в Україні, а також рядом внутрішніх проблем, що характерні для більшості вітчизняних підприємницьких структур.

Сьогодні підприємства стикаються як із зовнішніми, так із внутрішніми факторами виникнення фінансової кризи. Вплив зовнішніх факторів має, переважно, загальноекономічний, об'єктивний, стратегічний характер та підсилюється впливом цілого ряду ринкових та політичних факторів. Внутрішні фактори, що впливають на результати діяльності підприємства, тісно пов'язані з його операційною, інвестиційною та фінансовою діяльністю.

Внутрішні резерви ефективної протидії кризовим явищам на рівні окремих суб'єктів господарювання реального сектору економіки пов'язані, насамперед, із станом та рівнем забезпеченості оборотними активами їх діяльності. Саме обсяг оборотних активів, їх склад та структура, джерела фінансування визначають поточну платоспроможність та ліквідність підприємства, а наявність власного оборотного капіталу є головним чинником забезпечення фінансової стійкості як гарантованої в часі перспективної платоспроможності. Це, в свою чергу, обумовлює актуальність дослідження проблеми забезпеченості реального сектору економіки оборотними активами як на регіональному, так і на загальнонаціональному рівнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній економічній літературі достатньо уваги приділяється дослідженню динаміки складу та структури

оборотних активів підприємств різних видів економічної діяльності в Україні. Зокрема, на розгляді даної проблеми зосереджують увагу такі вітчизняні науковці, як Ю. Долгоруков, К. Єрохін, Н. Єфіменко, В. Кодацький, С. Лисевич, О. Назаренков, Н. Редіна, А. Турило, О. Б. Шмаглій та ін. [2–6, 8, 9]. Недостатньо вивченим залишається регіональний аспект забезпеченості реального сектору економіки оборотними активами. Разом з тим в сучасних умовах стратегія розвитку економіки України передбачає акцентування уваги на регіональній політиці як одного з основних напрямів провадження прогресивних соціально-економічних процесів в країні.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є аналіз забезпеченості підприємств Сумської області оборотними активами, оцінка впливу наслідків кризи на фінансовий стан суб'єктів господарювання та обґрунтування напрямів удосконалення управління оборотними активами в реальному секторі економіки регіону.

Результати. Сучасний стан підприємницьких структур України характеризується, по-перше, швидким вимиванням оборотних коштів через неможливість отримання короткострокових кредитів на оптимізацію поточної діяльності, а також замороження програм розвитку; по-друге, масовими порушеннями платіжних зобов'язань; по-третє, скороченням обсягів виробництва через зменшення попиту на зовнішніх та внутрішніх ринках.

Необхідно зауважити, що фінансова криза порізно вплинула на фінансово-економічний стан певних сфер економічної діяльності: її деструктивні наслідки проявилися з відмінною силою та мали неоднорідний характер. В першу чергу, це пов'язано з тим, що співвідношення оборотних коштів, що перебувають у сфері виробництва й у сфері обігу, яке визначає здатність суб'єктів господарювання вільно маневрувати своїми фінансовими ресурсами, є неоднаковим у різних галузях народного господарства. Пояснюється це особливостями організації виробництва, постачання, збу-

та також системи розрахунків, які відбиваються на тривалості виробничого, операційного та фінансового циклів. Для забезпечення безперервності процесу виробництва й реалізації продукції необхідно досягати оптимального співвідношення оборотних коштів у сфері виробництва і обігу.

Аналіз даних Головного управління статистики у Сумській області [7] дозволяє стверджувати, що аналогічна ситуація спостерігається і в економіці регіону. Загальна сума оборотних активів підприємств області (рис. 1) за станом на початок 2009 року становила 12120,5 млн. грн., а їх частка у складі майна – 54,6%. Зростання обсягів оборотних активів в середньому на 57,8% щорічно, в тому числі на 51,1% в 2008 році, зумовлено переважно збільшенням дебіторської заборгованості.

Це сприяло формуванню у підприємств області проблем з платоспроможністю, які зумовлені зростанням продажів на умовах відстрочки платежів та посиленням залежності від ефективності господарювання контрагентів-покупців. Зауважимо, що вказана тенденція до зростання дебіторської заборгованості відповідає загальноукраїнським процесам формування оборотних активів, проте по Україні в цілому приріст оборотних активів протягом одного року становив в середньому лише 35,7%.

Отже, переважаючу частку у структурі оборотних коштів підприємств Сумської області займає дебіторська заборгованість, на яку за станом на початок 2009 року припадало 53,0%. При цьому частка дебіторської заборгованості в структурі оборотних активів підприємств регіону за аналізований період зросла на 6,9%. Зауважимо, що від 45% у 2007 році до 51,4% у 2009 році боргів дебіторів в Сумській області утворено промисловими підприємствами.

Порівняння структури дебіторської заборгованості і кредиторської заборгованості як основного джерела її формування за станом на початок 2009 року подано на рисунку 2.

Як видно з рисунку 2, 53,0% обсягів дебіторської заборгованості підприємств регіону належить боргам за товари, роботи, послуги, 36,7% – іншій поточній дебіторській заборгованості, а решта – боргам за розрахунками з бюджетом. Ця структура в цілому відповідає складу кредиторської заборгованості, в якому 54,1% належить заборгованості за товари, роботи, послуги, 37,3% – іншій заборгованості, 4% – розрахункам з бюджетом, решта – заборгованості з оплати праці та страхування.

У структурі оборотних активів підприємств Сумської області запаси товарно-матеріальних цінностей становлять 4763,2 млн. грн. або 39,3%.

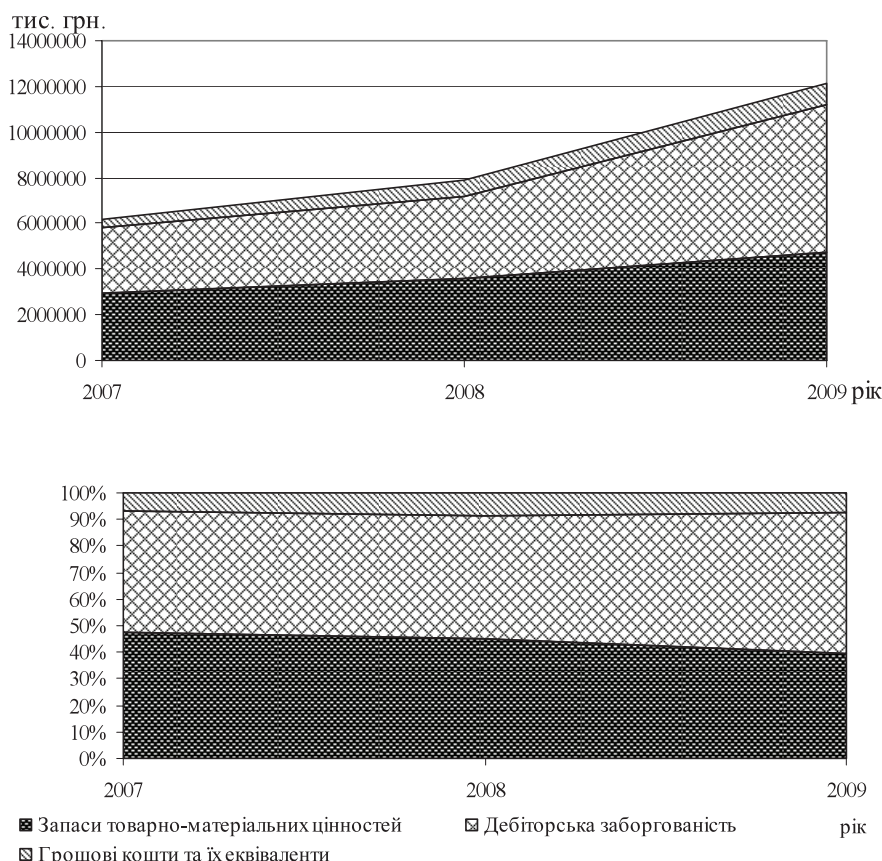

Рисунок 1 – Склад та структура оборотних активів підприємств Сумської області

Дебіторська заборгованість

Кредиторська заборгованість

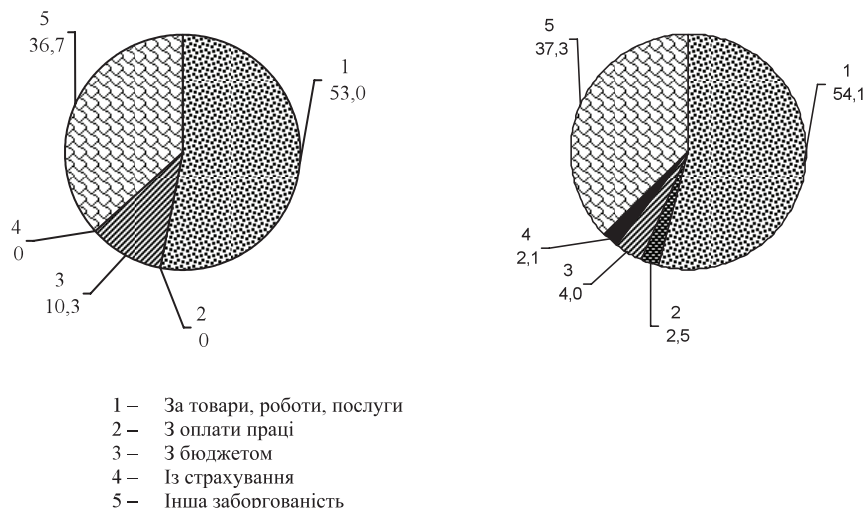

Рисунок 2 – Структура дебіторської та кредиторської заборгованості за станом на початок 2009 року, у % до загальної суми

Протягом періоду, що досліджується, обсяги ТМЦ зростали в середньому на 16,4% щорічно, в тому числі у 2008 році на 31,8%. Основним фактором такого зростання стало поповнення виробничих запасів, які складають 34,0% обсягів ТМЦ. Також зазначимо, що 29,2% ТМЦ належить готовій продукції, 22,1% – незавершеному виробництву, а решта – товарам та поточним біологічним активам.

Поточні фінансові інвестиції займають найменшу частку в структурі оборотних активів підприємств Сумської області (0,3%), частка грошових коштів теж незначна (5,1%), що свідчить про низьку платіжну готовність суб'єктів господарювання.

Вплив фінансової кризи на стан формування та фінансування оборотних активів підприємств регіо-

ну особливо чітко проявляється у динаміці показника власного оборотного капіталу, який характеризує обсяг власного капіталу, який може бути використаний для фінансування оборотних активів суб'єктів господарювання. Відповідно цей показник опосередковано вказує на рівень захищеності короткострокових активів підприємства від ризику їх вилучення з господарського обороту для погашення поточних зобов'язань.

Як видно з рисунку 3, виникнення кризових явищ в економіці країни призвело до різкого погіршення забезпеченості підприємств Сумської області власним оборотним капіталом. У 2008 та 2009 роках дефіцит власного капіталу для формування необоротних активів зріс з 473,7 млн. грн. до 603,5 млн. грн. та 2014,4 млн. грн. відповідно. Отже, оборотні активи

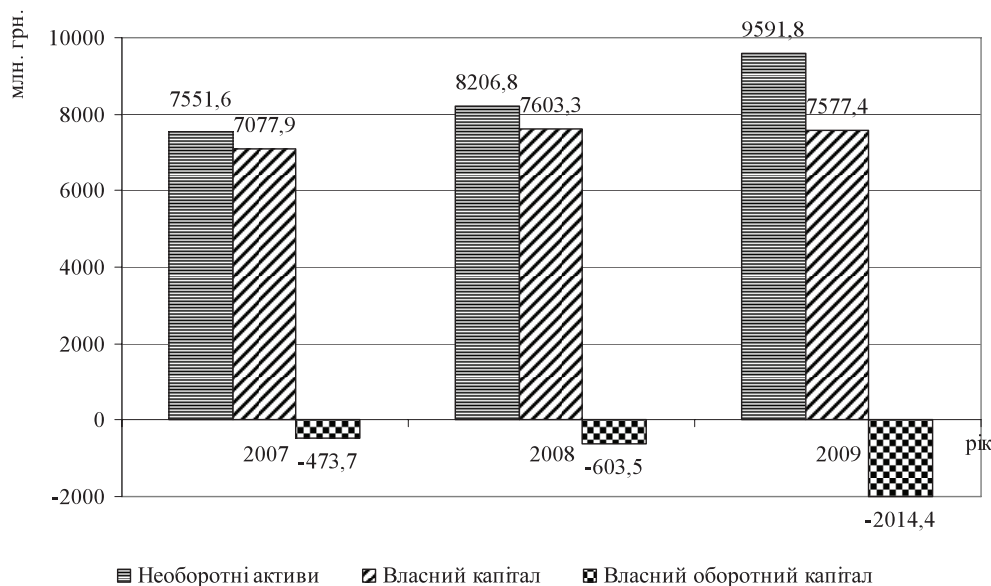
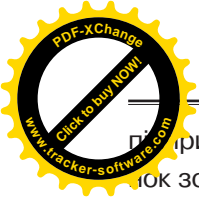

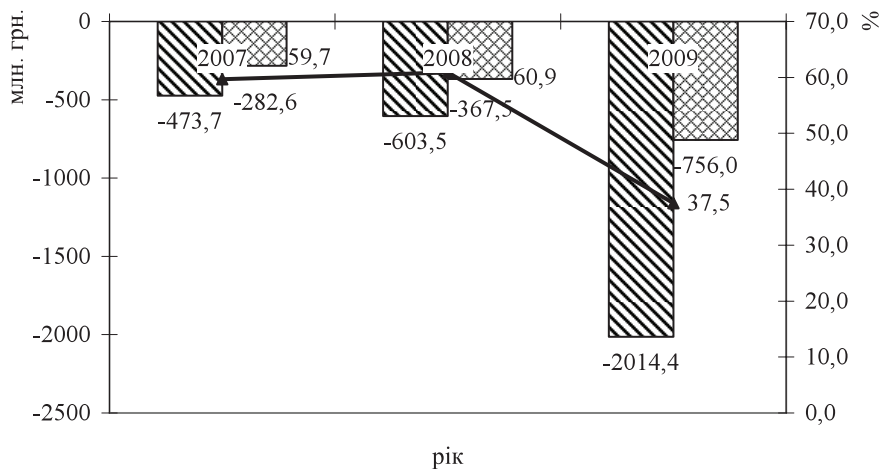
Рисунок 3 – Формування власного оборотного капіталу підприємств Сумської області у 2007-2009 рр.

підприємств області формуються виключно за рахунок зобов'язань, що негативно характеризує стан їх поточної та перспективної платоспроможності.

Слід зауважити, що масштаби прояву кризи в промисловості області є менш істотними. Так, як видно з рисунку 4, якщо за економікою області в цілому темп

за виробничо-економічним комплексом Сумської області не додержується. При цьому рівень негативного відхилення від бажаного співвідношення має тенденцію до зростання. Якщо на початок 2007 року коефіцієнт структури пасивів був вище коефіцієнта структури активів на 0,1224, то за станом на початок

Область в цілому Промисловість Частка промисловості, %

Рисунок 4 – Промисловість Сумської області у формуванні власного оборотного капіталу

зростання від'ємної величини власного оборотного капіталу у 2008 та 2009 роках становив відповідно 127,4% і 333,7%, то у промисловості – 130,0% і 205,7%. При цьому внесок промисловості у формування дефіциту власного капіталу для створення довгострокових активів скоротився у 2009 році з 60,9% до 37,5%.

Водночас для збереження фінансової стійкості підприємств необхідно дотримуватись певного співвідношення: коефіцієнт співвідношення оборотних активів та необоротних повинен перевищувати коефіцієнт співвідношення зобов'язань та власного капіталу. Їх зіставлення для підприємств Сумської області в цілому подано на рисунку 5.

Як видно з рисунку 5, мінімальна умова забезпечення фінансової стійкості підприємств в цілому

2009 року цей розрив вже склав 0,6158 одиниць. Це свідчить в цілому про фінансову нестійкість підприємств Сумської області та її подальше зниження, що зумовлено, насамперед, нераціональною політикою фінансування оборотних активів.

Згідно з принципом конгруентності фінансування оборотних активів підприємств має здійснюватися за рахунок короткострокових джерел фінансування, а необоротних – довгострокових. Формально достатність короткострокових джерел фінансування для забезпечення нормального функціонування суб'єктів господарювання, створення оборотних засобів виробництва оцінюється показником чистих оборотних активів. Він являє собою різницю між оборотними активами та поточними зобов'язаннями.

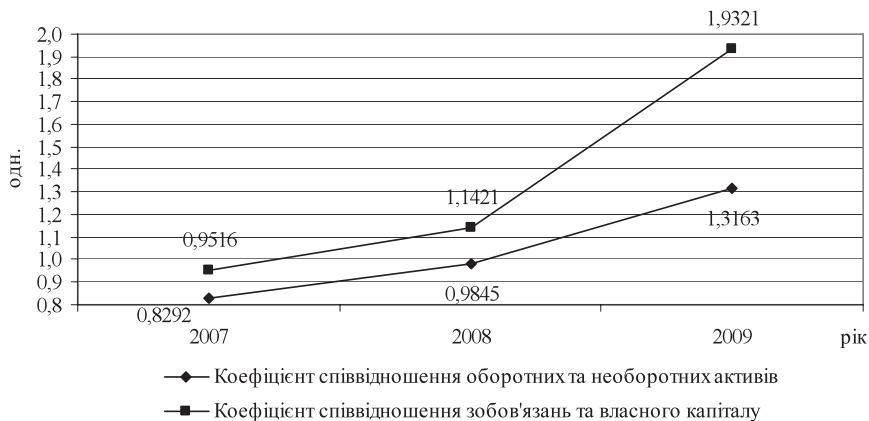

Рисунок 5 – Аналіз структури активів та пасивів підприємств Сумської області на дотримання умов збереження фінансової стійкості

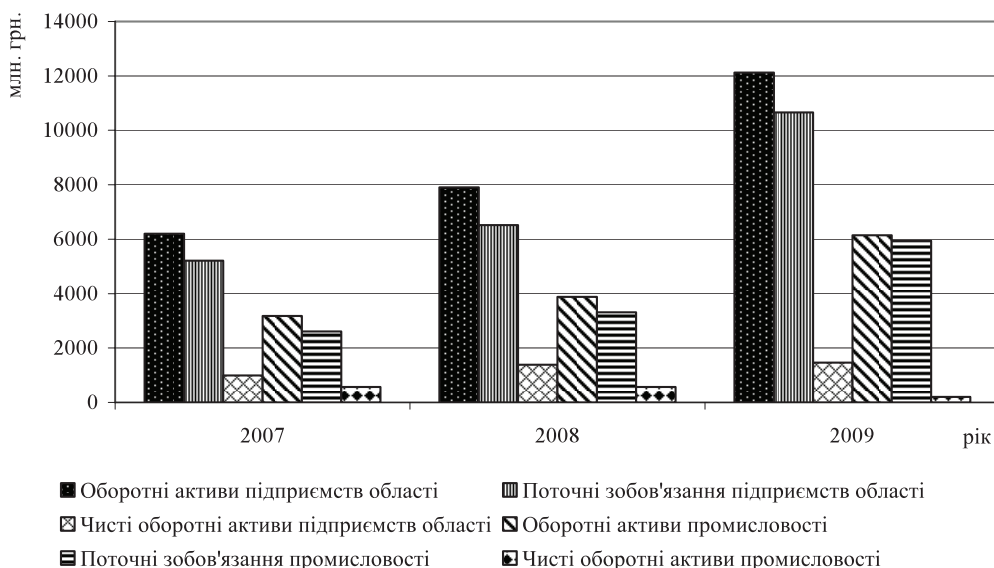

Рисунок 6 – Формування чистих оборотних активів промисловості та економіки Сумської області

Як видно з рисунку 6, для підприємств Сумської області в цілому та промислових підприємств зокрема характерною є наявність чистого оборотного капіталу. Тобто обсяги сформованих оборотних активів стабільно покривають утворенні поточні зобов'язання. В цілому за підприємствами області обсяги чистого оборотного капіталу навіть в умовах фінансової кризи збереглися і мали незначний приріст. Так, якщо у 2007 році за рахунок довгострокових джерел було сформовано 990,6 млн. грн. оборотних активів підприємств області, то у 2009 році – вже 1465,8 млн. грн. Це було зумовлено більш високими темпами зростання оборотних активів порівняно з темпами зростання короткострокових зобов'язань.

В той же час для підприємств промислового комплексу регіону фінансова криза виявилася в деякому зменшенні обсягів чистого оборотного капіталу і, відповідно, в зниженні їх платоспроможності та фінансової стійкості. Так, якщо у 2008 році темп зниження робочого капіталу промислових підприємств Сумської області склав лише 0,09%, то у 2009 році – вже 64,11%. В результаті обсяг чистого оборотного капіталу зменшився з 567,3 млн. грн. до 203,4 млн. грн. При цьому, можна зауважити, що зменшення обсягу чистих оборотних активів промисловості області відбувалося в умовах зростання як оборотних активів, так і поточних зобов'язань, але короткострокові борги перед кредиторами збільшувалися випереджальними темпами.

Вплив політики фінансування оборотних активів на фінансовий стан підприємств виявляється також і в динаміці відносних показників фінансової

стійкості, що характеризують загальну забезпеченість власними оборотними засобами (табл. 1).

Коефіцієнт забезпеченості власними оборотними засобами підприємств Сумської області в цілому протягом всього періоду, що аналізується, перевищував нормативну величину (0,1 одиниці), але мав негативну тенденцію до зменшення. Якщо на початок 2007 року за рахунок чистих оборотних активів було сформовано 15% оборотних активів, то у 2009 році – на 3% менше. Отже, зведений баланс підприємств регіону в комплексі має задовільну структуру і не виявляє ознак неплатоспроможності.

В цілому достатнім є рівень маневреності власного капіталу підприємств Сумської області, оскільки за станом на початок 2009 року 19% власного капіталу підприємств було інвестовано в оборотні активи, що на 7% більше, ніж у 2007 році.

Проведемо оцінку типу фінансової стійкості виробничо-економічного комплексу Сумської області, враховуючи, що він являє собою системну сукупність підприємств, розташованих на її території. Як видно з рисунку 7, підприємства регіону в цілому характеризуються нестачею власного оборотного капіталу для фінансування запасів. Якщо за станом на початок 2007 року необоротні активи перевищували власний капітал підприємств області на 473,8 млн. грн., то у 2009 році цей розрив зріс до 2044,4 млн. грн. Також негативною оцінку заслуговує той факт, що підприємства області втратили довгострокові джерела фінансування запасів і у 2009 році здійснюють їх формування виключно за рахунок короткострокових кредитів, що свідчить про нецільове використання кредитних коштів.

Порівняння обсягів запасів підприємств з обсягом нормальних джерел їх фінансування свідчить, що в цілому виробничо-економічний комплекс Сумської області знаходиться у кризовому стані. Так, дефіцит нормальних джерел для формування запасів у 2009 році склав 3309,7 млн. грн., що на 1358,3 млн. грн. або 69,6% більше, ніж у 2007 році.

Водночас у стабільно фінансово стійких та платоспроможних підприємств обсяги довгострокового кредитування не повинні перевищувати обсягів робочого капіталу. За станом на початок 2009 року таке перевищення становило 2,5 рази, що підтверджує попередній висновок про нецільове використання кредитних коштів.

Одним з джерел фінансових ресурсів для підприємств є банківські кредити. За станом на 1 січня 2009 року сума наданих кредитів, за даними Управління НБУ в Сумській області, становила 3467,9 млн. грн.: у тому числі торгівлі – 1121,7 млн. грн., підприємствам, що займаються хімічним виробництвом – 686,7 млн. грн., підприємствам, що займаються виробництвом машин та устаткування – 453,3 млн. грн., сільським господарством – 282,2 млн. грн., будівництвом – 220,7 млн. грн., харчовою промисловістю –

122,0 млн. грн. Порівняно з 1 січня 2008 року дані кредити збільшились у 1,7 рази, але вартість кредитних ресурсів залишається досить високою для більшості підприємств області.

Найвагомішу частку поточних зобов'язань, а саме 70,2%, займає кредиторська заборгованість, яка збільшилась на 45,7% на протязі 2008 року і становить 7475,7 млн. грн. По Україні темп приросту кредиторської заборгованості за 2008 рік становив лише 37,5%.

Спроможність підприємств області сплачувати свої поточні зобов'язання визначається шляхом аналізу їх ліквідності (табл. 2). Порівняно з початком 2007 року показники ліквідності всіх госпрозрахункових підприємств області, крім тих, що здійснюють фінансову діяльність, дещо погіршилися та є нижчими за нормативні значення: для коефіцієнту покриття – 2-2,5; для коефіцієнту швидкої ліквідності – більше 1; для коефіцієнту абсолютної ліквідності – 02-0,25. У підприємств недостатньо оборотних ресурсів, які можуть бути використані для погашення їх поточних зобов'язань.

За станом на початок 2009 року рівень покриття поточної заборгованості підприємствами області склав 1,138. В цілому за підсумками 2008 року лише

Таблиця 1 – Показники фінансової стійкості підприємств Сумської області за видами економічної діяльності

Вид економічної діяльності	Коефіцієнт забезпеченості власними оборотними засобами			Коефіцієнт маневреності власного капіталу		
	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.
Всього	0,15	0,16	0,12	0,12	0,17	0,19
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	0,31	0,46	0,43	0,28	0,46	0,82
Рибальство, рибництво	0,64	0,52	0,18	0,33	0,4	0,17
Промисловість	0,18	0,12	0,03	0,14	0,12	0,05
Будівництво	0,05	0,12	0	0,07	0,37	0,04
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	0,07	0,14	0,15	0,25	0,48	0,93
Діяльність готелів та ресторанів	-0,75	-0,39	-0,20	-0,33	-0,22	-0,13
Діяльність транспорту та зв'язку	-0,13	-0,27	0,02	-0,12	-0,29	0,02
Фінансова діяльність	0,66	0,78	0,77	0,67	1,36	2,1
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	-0,06	-0,11	-0,08	-0,01	-0,04	-0,03
Освіта	0,2	0,4	0,39	0,07	0,13	0,13
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	-0,44	-0,07	0,03	-0,11	-0,02	0,01
Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	-0,02	0,19	0,01	-0,01	0,07	0,01

підприємства фінансової діяльності (рівень покриття 4,441) мають можливість своєчасно здійснювати розрахунки за короткостроковими, тобто невідкладними зобов'язаннями. Взагалі неспроможні повністю покрити поточні борги (рівень покриття менше 1) підприємства готельного та ресторанного господарства (0,835), підприємства, які займаються операціями з нерухомим майном, інжинірингом та наданням послуг підприємцям (0,928).

За умови своєчасного проведення розрахунків з дебіторами підприємства спроможні сплатити 70,8% поточних боргів. Негайно ж вони можуть розрахуватись лише за 5,8% короткострокових зобов'язань.

Такі показники ліквідності свідчать про низьку платоспроможність підприємств області, і щоб її підвищити, необхідне поповнення власних високоліквідних оборотних коштів, в першу чергу, шляхом налагодження платіжної дисципліни з партнерами по бізнесу.

Висновки. Отже, загальний аналіз впливу фінансової кризи на фінансовий стан суб'єктів господарювання в Сумській області вказує на більш відчутні негативні наслідки її виникнення в регіоні порівняно з Україною в цілому. При цьому головна проблема підприємств області, насамперед промислових, полягає у незбалансованій політиці фінансування оборотних активів та низькій ефективності їх використання. Результатом такої ситуації є втрата підприємством своїх клієнтів, покупців, зменшення кількості замовлень на продукцію підприємства, неритмічність виробництва і нерівномірність завантаження його потужностей, підвищення собівартості, зниження продуктивності праці працівників, зростання обсягу неліквідних оборотних активів і понаднормативних запасів.

На нашу думку, основними напрямками удосконалення системи управління оборотними активами в реальному секторі економіки в сучасних

Таблиця 2 – Показники ліквідності підприємств Сумської області за видами економічної діяльності

Вид економічної діяльності	Значення показника за роками								
	Коефіцієнт покриття			Коефіцієнт швидкої ліквідності			Коефіцієнт абсолютної ліквідності		
	2007	2008	2009	2007	2008	2009	2007	2008	2009
За область в цілому	1,18	1,19	1,14	0,64	0,68	0,71	0,04	0,06	0,06
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	1,45	1,86	1,77	0,5	0,94	0,87	0,03	0,08	0,05
Рибальство, рибництво	2,76	2,1	1,22	0,74	1,04	0,46	0,03	0,02	0,01
Промисловість	1,22	1,14	1,03	0,57	0,57	0,63	0,03	0,05	0,05
Будівництво	1,05	1,14	1,00	0,67	0,68	0,62	0,13	0,1	0,06
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	1,08	1,16	1,18	0,78	0,8	0,82	0,03	0,05	0,04
Діяльність готелів та ресторанів	0,57	0,72	0,84	0,33	0,44	0,45	0,07	0,08	0,08
Діяльність транспорту та зв'язку	0,89	0,79	1,02	0,68	0,48	0,68	0,04	0,06	0,07
Фінансова діяльність	2,92	4,58	4,44	2,86	4,51	4,42	0,29	1,24	0,84
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	0,94	0,9	0,93	0,79	0,72	0,74	0,12	0,12	0,13
Освіта	1,26	1,66	1,65	1,03	1,5	1,4	0,47	0,86	0,45
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	0,7	0,94	1,03	0,38	0,56	0,68	0,04	0,15	0,31
Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	0,98	1,24	1,02	0,92	1,14	0,93	0,07	0,13	0,05

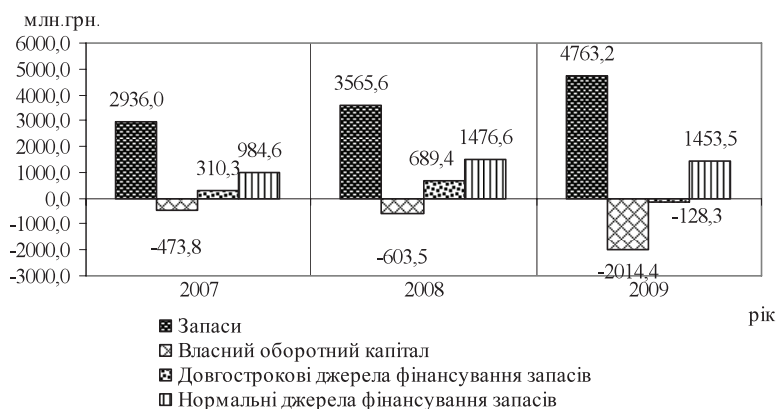

Рисунок 7 – Фактори формування типу фінансової стійкості виробничо-економічного комплексу Сумської області у 2007-2009 рр.

умовах має бути забезпечення збалансованості між обсягами оборотних активів та нормальних джерел їх фінансування, створення умов для нарощення власного оборотного капіталу за рахунок оптимізації витрат, раціональної цінової політики та ефективної організації процесу виробництва і збуту продукції.

Література

1. Давидова Л. В. Политика управления оборотным капиталом как часть общей финансовой стратегии предприятия / Л. В. Давидова, С. А. Ильминская // Финансовый менеджмент. – 2006. – № 15. – С. 5–11.
2. Долгоруков Ю. А. Управління ефективністю використання обігових коштів у промисловості / Ю. А. Долгоруков, Н.І. Редіна // Фінанси України : Науково-теоретичний та інформаційно-практичний журнал Міністерства фінансів України. – 2005. – № 11. – С. 103–109.
3. Єрохін К. Я. Шляхи поповнення обігових коштів переробних підприємств АПК / К.Я. Єрохін // Економіка АПК : Міжнародний науково-виробничий журнал. – 2005. – № 10. – С. 75–80.
4. Єфіменко Н. Система основних та оборотних коштів машинобудівного комплексу України / Н. Єфіменко // Журнал європейської економіки. – 2007. – № 3. – С. 346–359.
5. Кодацький В. П. Пути ефективного управління оборотними активами промислових підприємств / В.П. Кодацький // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 4. – С. 149–155.
6. Назаренков О. Ф. Стан та тенденції структури оборотних коштів промислових підприємств в Україні / О. Ф. Назаренков // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 6. – С. 53–62.
7. Статистична інформація [Електронний ресурс] / Головне управління статистики у Сумській області // Режим доступу : <http://www.sumy.ukrstat.gov.ua/stat.html>. – 15.02.2011. – Назва з екрану.
8. Турило А. М. Оцінка організаційно-технічного рівня сфери обігу підприємства / А. М. Турило, С. Г. Лисевич // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 9. – С. 142–147.
9. Шмаглій О. Б. Харчова промисловість та її розвиток / О. Б. Шмаглій // Економіка АПК : Міжнародний науково-виробничий журнал. – 2006. – № 8. – С. 40–47.